

EDYTA PYRGIEL

Radom

KOŚCIÓŁ NARODOWY* NA ZIEMIACH POLSKICH W LATACH 1918-1956

U podstaw powstania Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego (dalej: PNKK) był konflikt wiernych z duszpasterzem w parafii Scranton w USA. Wierni Kościoła rzymskokatolickiego byli niezadowoleni z działalności gospodarczej proboszcza, gdyż nie mieli na nią wpływu. W tej sytuacji utworzyli oni własną parafię niezależną¹. Swoim duszpasterzem wybrali ks. Franciszka Hodurę, który tę funkcję przyjął. Jednocześnie starali się o uzyskanie aprobaty dla swych działań u miejscowego biskupa – Williama O'Hary'ego. Ponieważ biskup nie uznał „parafii niezależnej” w Scranton, jej twórcy podjęli starania o jej legalizację bezpośrednio w Rzymie. W 1899 r. pap. Leon XIII zagroził ks. F. Hodurowi ekskomuniką, jeśli nie podporządkuje się biskupowi. Ponieważ ks. Hodur odmówił, datę spalania bulli papieskiej (2 X 1898 r.) uznano za moment powstania Kościoła narodowego. W 1905 r. „polski” Kościół uzyskał formę hierarchiczną, ks. Hodur bowiem otrzymał sakrę biskupią w Utrechcie z rąk biskupa starokatolickiego G. Guli.

Pod względem organizacyjnym i ustrojowym PNKK był zbliżony do Kościoła rzymskokatolickiego. Podobieństwo występowało także w stosowaniu tej samej terminologii oraz w identycznych strojach księży. Zewnętrznie PNKK różnił się od Kościoła rzymskokatolickiego tylko stosowaniem języka polskiego w liturgii. Zachowano również podobny wystrój świątyń oraz dla chętnych spowiedź przy konfesjonale.

---

* Kościół narodowy w Polsce w latach 1918-1956 występował pod dwojaką nazwą. Do 1951 r. znany był pod nazwą Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, a następnie Kościoła Polskokatolickiego.

¹ „Parafie niezależne” – ruch parafii etnicznych, powstały w 2. poł. XIX w. w USA.

I. STARANIA O LEGALIZACJĘ

PNKK do działalności w Polsce przygotowywał się już w 1911 r., kiedy to utworzony został Fundusz Misyjny PNKK. Pierwszy rozpoczął działalność ks. Bronisław Krupski. Podjął ją w 1919 r. Polegała ona na rozdawaniu darów oraz informowaniu zainteresowanych o celach działalności Kościoła narodowego. Potencjalnym wiernym wyjaśniano, że jest on bliższy ludziom, mają oni bowiem wpływ na rządy Kościołem. Jednocześnie zapewniano, że PNKK „przychodzi do Polski, by walczyć z systemem rzymskiego Kościoła [...] i wyzwolić Naród polski ze «słodkich» kajdan rzymskich [...]”²

W dwudziestoleciu międzywojennym stan prawny wyznań i związków religijnych regulowała Konstytucja z 1921 r. Na mocy art. 111 i 112 związki religijne prawnie nie uznane były tolerowane, jeżeli ich działalność nie naruszała prawa państwowego. W 1925 r. zawarto Konkordat między Stolicą Apostolską a Polską. Po ratyfikacji stał się on jednym z praw państwowych. W związku z tym legalizacji nie mogły uzyskać te związki religijne i wyznaniowe, które były w opozycji do Kościoła rzymskokatolickiego. Do nich należał m.in. PNKK. Niemniej przedstawiciele Kościoła narodowego podjęli próby uzyskania osobowości prawnej.

Pierwszą prośbę o zalegalizowanie Kościoła narodowego złożono 10 VIII 1921 r. Do podania dołączono statut Kościoła oraz wyznanie wiary. Podanie podpisał ks. Antoni Ptaszek³. Prośbę uzasadniano konstytucyjną zasadą wolności sumienia. Sugerowano również, że zasady PNKK nie są sprzeczne z dobrymi obyczajami i porządkiem publicznym. Autor pisma zwracał uwagę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP) na warunki, w których funkcjonował Kościół narodowy w Polsce. Wskazywano na pozytywne strony działalności Kościoła narodowego, tj. podnoszenie poziomu oświaty i etyki przez sprawowanie Mszy św. w języku polskim oraz reformę doktryny religijnej w duchu nowoczesnych poglądów, w wyniku czego odrzucono szkodliwe naleciałości i przesady wieków poprzednich, a powrócono do czystej nauki Jezusa Chrystusa. Ponadto wskazywano na fakt szykanowania wyznawców PNKK przez

---

² Sz. W ł o d a r s k i, *Historia Kościoła Polskokatolickiego do 1946 r.*, Warszawa 1964, s. 139.

³ E. W a r c h o ł, *Polski Narodowy Kościół Katolicki w okresie II Rzeczypospolitej (studium historyczno-socjologiczne)*, Wrocław 1989, s. 130.

duchownych rzymskokatolickich, co byłoby niemożliwe po legalizacji Kościoła narodowego⁴

Kolejne próby podjęli na początku 1922 r. dwaj posłowie: Jan Stapiński z PSL i Kazimierz Czapski z PSS. Otrzymali oni projekt ustawy o zrzeszeniach religijnych celem wniesienia go do zatwierdzenia w Sejmie. Autorami projektu byli przedstawiciele różnych związków religijnych. Z ramienia PNKK projekt podpisał ks. A. Ptaszek⁵

Działalność ks. Ptaszka kontynuował ks. Franciszek Bończak (wyświęcony na biskupa 17 VIII 1924 r.). W czasie jego pracy duszpasterskiej biskup naczelny PNKK – Franciszek Hodur – wyznaczył na siedzibę PNKK w Polsce Kraków, mimo że względy praktyczne sugerowały Warszawę. W Krakowie erygowano pierwszą parafię i Seminarium Duchowne.

Zanim Seminarium Duchowne wykształciło pierwszych księży narodowych, posługę duszpasterską sprawowali księża, którzy opuścili szeregi Kościoła rzymskokatolickiego. Również w latach późniejszych stanowili oni większość wśród księży PNKK.

W 1922 r. ponowiono starania o zalegalizowanie PNKK. Tym razem uczynił to ks. Bończak – jako wysłannik władz centralnych PNKK w USA, tzw. centrali scrantońskiej. W podaniu pisał m.in.: „[...] z «bolesnym wyrzutem patrząc na rząd, który od półtora roku ignoruje liczne podania o legalizację Narodowego Kościoła» [...]”⁶ Skutkiem tego było pozbawienie wiernych PNKK posług religijnych. W 1926 r. prosząc o uznanie Kościoła narodowego, ks. Bończak ubolewał, że PNKK nadal nie ma uregulowanego statusu prawnego, a władze administracyjne nie respektują przepisów prawnych dotyczących pogrzebów, budowy kaplic oraz kultu. Kwestie te nadal regulowało prawodawstwo państw zaborczych w stosunku do związków religijnych, które po r. 1919 nie uzyskały osobowości prawnej. Ponadto autor memoriału uważał, że w Polsce nie istniały przeszkody uniemożliwiające legalizację Kościoła narodowego. Wniosek ten uzasadniał art. 116 Konstytucji z 1921 r. Dopuszczał on legalizację nowego wyznania, jeśli jego ustrój i działalność nie powodowały naruszenia porządku publicznego⁷ Memoriał złożony przez ks. Bończaka poprzedziło utworzenie w 1923 r. Komitetu Centralnego⁸,

---

⁴ Tamże, s. 123.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 124.

⁷ W a r c h o ł, dz. cyt., s. 124.

⁸ Komitet miał zastąpić kongres wyznawców i zwolenników PNKK. Bp Hodur zalecał zwołanie kongresu w celu opracowania planu i metod działalności misyjnej w Polsce. Kongres

którego celem było kierowanie Kościołem. W lutym 1925 r. powstała Rada Kościoła, którą tworzyli duchowni i przedstawiciele świeccy – jeden z każdej parafii. Rozwój Kościoła narodowego intensywnie wspierały stronnictwa polityczne⁹, hamowały zaś wewnętrzne podziały¹⁰. Po wyjeździe ks. Bończaka do USA Rada PNKK 6 XII 1927 r. wybrała nowy zarząd, w skład którego weszli: ks. Władysław Faron – wizytator i kierownik kleru oraz skarbnik, ks. Marian Piechociński – przedstawiciel w rozmowach z władzami państwowymi, ks. Jan Tomaszewicz – administrator.

Tymczasem bp Hodur pragnął, by nowe władze PNKK wybrano na synodzie. Planował, aby stanowisko kierownika Kościoła objęte zostało przez ks. Farona lub ks. Stanisława Zawadzkiego. Ponieważ księża ci rywalizowali między sobą na Synodzie Nadzwyczajnym (23-24 III 1929 r.), podzielono Kościół na dwie diecezje: zachodnią – z siedzibą w Krakowie – w której rządy miał sprawować ks. Zawadzki, oraz wschodnią – ze stolicą w Zamościu – powierzając ją ks. Faronowi. Dokonany podział nie zakończył wzajemnej rywalizacji, a w konsekwencji wewnętrznych podziałów w zarządzie. Aby je wyeliminować, członkowie zarządu podpisali porozumienie, ale i ono okazało się nieskuteczne. Konsekwencją tego było odejście ks. Piechocińskiego z Kościoła narodowego. Utworzył on własną organizację kościelną o nazwie: Reformacja w Kościele Narodowym¹¹.

W 1930 r. ks. Faron przyjął funkcję kierownika Kościoła, co ułatwiła mu otrzymana w styczniu tego roku sakra biskupia. Jednakże narastające niezadowolone z jego rządów doprowadziło do kolejnego podziału. W 1931 r. bp

---

nie odbył się, ale utworzono cztery komisje: legalizacyjną, agitacyjną, organizacyjną i prawną. Ks. Bończak był odpowiedzialny za ich działalność i zobowiązany do składania sprawozdań bpowi Hodorowi. Komisje rozwiązano w tym samym roku. Zarząd Kościołem narodowym objęli księża: Bończak, Ptaszek, Huszno, Piechowicz, Faron i Tomaszewicz jako Komitet (W a r c h o ł, dz. cyt., s. 70).

⁹ Członkowie stronnictw lewicowych stanowili większość wyznawców PNKK. Wielokrotnie aktywni działacze partyjni byli członkami rad parafialnych lub Kościoła narodowego, np. mecenas Henryk Świątkowski. Pomoc udzielana Kościołowi narodowemu przez te ugrupowania przybierała różne formy, m.in. udostępniano lokale na nabożeństwa i odczyty oraz udzielano poparcia w Sejmie składanym wnioskiem o legalizację. Wnioski o legalizację złożone w Sejmie poparło kilka ugrupowań politycznych: PPS, PSL, Stronnictwo Ludowe i Związek Chłopski (I. S a d o w s k i, *Polski Narodowy Kościół Katolicki. Wewnętrzne i zewnętrzne warunki jego rozwoju*, „Seminare”, 1985, s. 198 n.).

¹⁰ Pierwszego podziału dokonał ks. Husznow w 1924 r., tworząc Polski Katolicki Kościół Narodowy, w 1925 r. zaś ks. Ptaszek powołał Stowarzyszenie Gminy Starokatolickiej im. Zmartwychwstania Pańskiego (tamże, s. 189).

¹¹ Tamże, s. 199-212.

Faron utworzył własną organizację wyznaniową: Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy. Skutkiem podziałów było zmniejszenie się stanu liczebnego wiernych Kościoła oraz pogłębienie animozji między odłami.

W 1930 r. do władz wpłynął memoriał bpa Farona z 3 III w sprawie legalizacji. Ukazywał on brak legalizacji jako szkodliwy dla państwa i Kościoła¹². Zdaniem bpa Farona mogła temu zaradzić jedynie dobra wola i odwaga pracowników Ministerstwa. Ponieważ władze nie uwzględniły jego prośby, podjął on próbę ominięcia ustawy legalizacyjnej. Jego zdaniem byłoby to możliwe, jeśli urzędnikami Urzędu Stanu Cywilnego mianowano by duchownych narodowych¹³.

Władze państwowe prośby o legalizację PNKK pozostawiały bez odpowiedzi lub udzielały odpowiedzi odmownych. Pisma państwowe w tej sprawie wymieniały trzy argumenty. Pierwszym był art. 116 Konstytucji, który omawiał, jakie związki religijne może uznać rząd, a jakie Sejm. Drugim – zewnętrzne podobieństwo do Kościoła rzymskokatolickiego, gdyż wprowadzało to w błąd ludzi. W tej sytuacji władze państwowe wymagały akceptacji takiego stanu od Kościoła rzymskokatolickiego, a ten nie chciał się zgodzić. Trzecim argumentem było prawdopodobieństwo zaistnienia niepokojów i konfliktów na tle religijnym¹⁴. W tym czasie na stanowisko władz państwowych wobec Kościoła narodowego miały również wpływ zabiegi posłów lewicy popierające starania PNKK o legalizację.

Pewne unormowanie stosunków między II Rzeczpospolitą a PNKK nastąpiło dopiero na początku lat trzydziestych. Wówczas Ministerstwo Spraw Wojskowych (dalej: MSW) i MWRiOP opracowały projekt okólnika, który podawał lokalnym władzom administracyjnym wytyczne w zakresie prowadzenia akt stanu cywilnego, wydawania zezwoleń na budowę świątyń, publicznego sprawowania kultu, zewnętrznego podobieństwa do Kościoła rzymskokatolickiego, ulg wojskowych dla duchownych narodowych oraz propagandy prowadzonej przez PNKK.

---

¹² „Biskup Faron pisał, że nie państwo powinno popierać Kościół, lecz Kościół powinien wszystko czynić dla Narodu i Państwa” (W a r c h o ł, dz. cyt., s. 127). Ostatecznie ks. Faron powrócił do Kościoła rzymskokatolickiego, a wraz z nim księża Bronisław Jeger i Antoni Kaufel.

¹³ Przykładem tego typu postępowania był starosta hrubieszowski, który urzędnikiem Urzędu Stanu Cywilnego w gminie Uchanie zamianował księdza narodowego (tamże, s. 128 n.).

¹⁴ Motywację przedstawiono w związku z pismem wojewody krakowskiego do MWRiOP z 8 XI 1922 r. i 13 I 1923 r. (tamże, s. 133-135).

PNKK nie uzyskał prawa prowadzenia ksiąg stanu cywilnego, a wydawane zaświadczenia przez księży narodowych miały jedynie charakter informacyjny i były pozbawione skutków cywilno-prawnych. W kwestiach kultu przed Kościołem narodowym istniały utrudnienia wynikające z braku legalizacji. Należał do nich m.in. zakaz udzielania zezwoleń na budowę miejsc kultu (już istniejące traktowano jako własność prywatną). By zapewnić porządek społeczny, władze zalecały grzebać członków PNKK – jeżeli Kościół nie posiadał własnego cmentarza – „na jednym z pobliskich cmentarzy chrześcijańskich”¹⁵

Księża PNKK nie mogli sprawować publicznie kultu. Nabożeństwa mogły odbywać się jedynie w mieszkaniach prywatnych, jeśli liczba ich uczestników nie wykraczała poza członków rodziny. Pozostali uczestnicy musieli posiadać imienne zaproszenia. Na kult publiczny udzielano zezwoleń bardzo sporadycznie i pod warunkiem, że zostanie zachowany porządek publiczny w czasie nabożeństw. Propaganda religijna PNKK była tolerowana przez czynniki rządowe, jeśli nie przybierała form agitacji zbiorowej. W związku z powoływaniem do służby wojskowej księży Kościoła narodowego kompetentne władze wojskowe za wiedzą MWRiOP udzielały odroczeń. W 1929 r. MSW uznało, że praktyka może być stosowana, jeśli PNKK otrzyma legalizację.

Przedstawione wytyczne precyzowały stanowisko władz państwowych wobec Kościoła narodowego w II Rzeczypospolitej. Świadczą one o tym, że PNKK był wówczas wyznaniem nie zalegalizowanym, ale tolerowanym. Władze akt legalizacyjny starały się zastąpić licznymi i bardzo szczegółowymi rozporządzeniami. Był to zręczny sposób uniknięcia konkretnej decyzji.

Po rozłamie ks. Farena PNKK nie miał administratora. W 1932 r. został nim bp Leon Grochowski. Ponieważ nowy administrator przebywał w USA, Kościołem narodowym w Polsce kierował – jako delegat – ks. Józef Padewski. W 1935 r. został on przewodniczącym Rady Kościoła narodowego, a w 1936 r. otrzymał sakrę biskupią. Starania o legalizację w dalszym ciągu podejmowano. Wspierał je sam bp Hodur. Aktywniejsze starania o legalizację były reakcją Kościoła na stosowanie kar wobec księży narodowych przez władze państwowe za noszenie szat identycznych ze strojem księży rzymskokatolickich. W 1933 r. Sąd Grodzki w Radomiu nakazał zdjęcie stroju biskupiego z ks. Farena, co uczyniono trzykrotnie. Władze uznały, że pozbawienie

---

¹⁵ Tamże, s. 441.

stroju kapłańskiego biskupa uniemożliwi noszenie takich szat przez jego podwładnych. Praktykę tę stosowano niezależnie od przynależności księży po rozłamie¹⁶

Zaniepokojone postawą władz państwowych kierownictwo PNKK podjęło starania zmierzające do zmiany ich stanowiska. Bp Hodur był przekonany, że sytuacja ta ulegnie poprawie, jeśli państwo uzna Kościół narodowy, dlatego też w 1933 r. złożył memoriał w MWRiOP. Wykazywał w nim, że PNKK ma utrudniony rozwój z powodu braku legalizacji. Uważał, że do Konstytucji powinny być wprowadzone paragrafy gwarantujące swobodę kultu dla PNKK. W ten sposób uniknięto by szykanowania księży narodowych za pracę duszpasterską i posługi religijne. Bp Hodur postulował również wydzielenie na cmentarzach sektorów dla wiernych Kościoła narodowego, zgodę na prowadzenie akt stanu cywilnego i wydanie pozwolenia na wykładanie zasad PNKK w szkołach oraz zwolnienie dzieci od obowiązku nauki religii rzymskokatolickiej, a księży narodowych od służby wojskowej, praktyka ta bowiem została zawieszona przez MSW w 1929 r.

Kolejne podanie o legalizację wpłynęło do władz II Rzeczypospolitej 26 I 1935 r. Tym razem podpisali je biskupi Hodur i Grochowski oraz ks. Józef Padewski¹⁷

Pisma, jakie skierowali przedstawiciele PNKK do władz państwowych do 1939 r. celem uzyskania legalizacji, uzyskały odpowiedź odmowną. Stanowisko władz II Rzeczypospolitej wynikało z postrzegania ideologii Kościoła narodowego jako propagandy socjalistycznej¹⁸ Władze państwowe swoje stanowisko wobec PNKK uściśliły zarządzeniem MWRiOP z 12 X 1931 r. i orzeczeniem Sądu Najwyższego z 10 XI 1933 r.¹⁹ Pierwsze zabraniało sprawowania kultu publicznego i noszenia szat wzorowanych na stroju właściwym Kościołowi rzymskokatolickiemu. Drugie informowało, że przestępstwem jest wystawianie metryki śmierci przez pracownika Urzędu Stanu Cywilnego będącego jednocześnie duchownym Kościoła narodowego i pod-

---

¹⁶ Tamże, s. 221 n. Księżom PNKK konfiskowano także naczynia i sprzęty liturgiczne (W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 221 n.).

¹⁷ W a r c h o ł, dz. cyt., s. 203.

¹⁸ Odczytywano w ten sposób „nowe ewangeliczne spojrzenie na sprawy społeczne. Kościół wyznawał wiarę, że «ludzie jako dzieci jednego Boga są sobie równi, że przywileje płynące z różnicy stanu, posiadania [...] bogactw, z różnicy płci są wielką krzywdą, bo są pogwałceniem praw człowieka, jakie posiada z natury swojej, godności [...] swego pochodzenia [...], że ludzie mają jednakowe prawo do bytu, do szczęścia i do tych środków i sposobów, które prowadzą do [...] udoskonalenia i zbawienia [...]»” (tamże, s. 47).

¹⁹ Tamże, s. 217.

lega karze z art. 136 Kodeksu Karnego. Wydanie tych zarządzeń świadczy o tym, że w praktyce stosowano sugestie zawarte we wspomnianym memoriale bpa Hodura.

Kierownictwo PNKK starało się uzyskać legalizację również na drodze unii wyznaniowej z Kościołem prawnie uznanym. Podjęto takie próby z Kościołem Ewangelicko-Reformowanym w Wilnie²⁰ MWRiOP oponowało wobec prób uzyskania legalizacji w ten sposób²¹

II. DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO NARODOWEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W OKUPOWANEJ POLSCE (1939-1944)

Wybuch II wojny światowej zmienił sytuację prawną wszystkich związków religijnych na ziemiach polskich, w tym także PNKK. Władze okupacyjne zdawały sobie sprawę z roli, jaką spełniała religia w świadomości narodowej Polaków, stąd w pierwszej kolejności podjęto eksterminację polskich księży oraz germanizację za pośrednictwem Kościoła niezależnie od wyznania. W tym celu okupant wypracował dwutorową politykę wyznaniową na płaszczyźnie administracyjnej. Zajęto się zarówno Kościołami i związkami wyznaniowymi prawnie uznanymi, jak też tymi, które przed r. 1939 nie uzyskały legalizacji. We wszystkich rozporządzeniach dotyczących działalności wyznaniowej obowiązywała zasada rozdziału narodowościowego, a swoistym poletkiem doświadczalnym w zakresie polityki wyznaniowej była Generalna Gubernia. Na tym terenie działalność związków wyznaniowych regulowało rozporządzenie z 13 IX 1941 r.²² Ustanowiło ono cztery zrzeszenia religijne. W ten sposób powstał Poznański Kościół Narodowości Niemieckiej, który miał zastąpić działający dotąd Kościół Ewangelicko-Unijny. Łódzki Ewangelicki Kościół Narodowości Niemieckiej w Kraju Warty zastąpił Kościół Ewangelicko-Augsburski, natomiast Kościół Ewangelicko-Luterański w Polsce Zachodniej zastąpiono Ewangelicko-Luterańskim Kościołem Narodowości Niemieckiej w Kraju Warty. Inne rozporządzenia regulowały stan

---

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 281 n.

²² W W y s o c z a ń s k i, *Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego oraz innych Kościołów i związków chrześcijańskich w latach 1939-1945*, „Pośnannictwo” 1981, nr 3-4, s. 5.

prawny Kościołów i związków nie uznanych przed wybuchem wojny, które do tej chwili były tolerowane przez władze okupacyjne. Do nich należały: PNKK, Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy oraz Starokatolicki Kościół Mariawitów i Katolicki Kościół Mariawitów. Od 1940 r. regulowały ją dwa rozporządzenia – z 23 VII 1940 r. i 31 III 1941 r. Oba wydał generalny gubernator Hans Frank. W świetle tych dokumentów rozwiązaniu podlegały te związki wyznaniowe, „które nie są już rozwiązane na podstawie rozporządzenia o stowarzyszeniach w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 23 lipca 1940 [...], jednocześnie wydział Kościelny Spraw Wewnętrznych Urzędu GG był upoważniony do anulowania aktu rozwiązania każdego związku wyznaniowego i następnie do jego legalizacji”²³

Od jesieni 1939 r. do kwietnia 1941 r. PNKK działał na podstawie zezwolenia gestapo i władz administracyjnych²⁴ Wydanie wspomnianych rozporządzeń dawało PNKK możliwość podjęcia starań o uzyskanie statusu prawnego od władz okupacyjnych. Pierwszą taką próbę podjął bp Padewski, składając wniosek o legalizację w Podwydziale Spraw Kościelnych GG²⁵ Wniosek uzasadniono potrzebą nadania księgom metrykalnym charakteru prawnego. Odpowiedź władz okupacyjnych była odmowna, niemniej zawierała sugestię podjęcia dalszych starań. We wrześniu 1940 r. dyr. Wildman poinformował bpa Padewskiego, że w urzędzie gestapo „należy przedłożyć wykaz parafii, księży, liczbę członków, statut, zarys historii PNKK, Konstytucję [...] oraz swój życiorys”²⁶ Ostatecznie PNKK otrzymał legalizację od władz niemieckich jako Starokatolicki Kościół Unii Utrechckiej w Generalnym Gubernatorstwie²⁷ Zmiana nazwy została dokonana wbrew woli bpa Padewskiego²⁸ Wymagany do legalizacji statut Kościoła został zatwierdzo-

---

²³ J. S z y l i n g, *Kościół chrześcijański w polityce niemieckich władz okupacyjnych Generalnego Gubernatorstwa (1939-1945)*, Toruń 1988, s. 106 n.

²⁴ Tamże, s. 107.

²⁵ W y s o c z a ń s k i, art. cyt., s. 6.

²⁶ W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 333.

²⁷ Rozporządzenie generalnego gubernatora Franka o uznanie Starokatolickiego Kościoła Unii Utrechckiej w Generalnym Gubernatorstwie z 22 IV 1941 r. weszło w życie z dniem 1 V 1941 r. (*Dziennik rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa, Kraków 28 IV 1944 r.*, nr 35).

²⁸ „Zaznaczam, że ja o legalizację Kościoła nie starałem się, a tylko o akta, czego okupant nie chciał dokonać i zmieniając nazwę zalegalizował Kościół w roku 1941” (Zbiory prywatne biskupa Wiktora Wysoczańskiego. Przesłuchania podejrzanego [bpa Padewskiego] w Krakowie, 17 stycznia 1951 r.).

ny dopiero w marcu 1942 r.²⁹ Również wymagany stan liczebny wyznawców i ośrodków PNKK na ziemiach polskich będących pod okupacją zawiera wiele nieścisłości³⁰

Warunki, jakie zaistniały po wybuchu II wojny światowej, zmusiły kierownictwo Kościoła narodowego do zamknięcia już na samym początku wojny Seminarium Duchownego i zaprzestania wydawania „Posłannictwa”³¹

Władze okupacyjne, konsekwentnie realizując swą politykę wyznaniową, w czerwcu 1941 r. zażądały od bpa Padewskiego, by wezwał księży proboszczów do usunięcia z kościołów oznak polskości, tj. obrazów i tablic pamiątkowych, związanych głównie z osobami Tadeusza Kościuszki i Józefa Piłsudskiego³² Natomiast w sierpniu tego samego roku władze domagały się wydania dzwonów kościelnych i dostarczenia ich w wyznaczone miejsca³³ W wyniku oporu księży władze nie zrealizowały swych zamiarów wobec PNKK.

Związki PNKK z ośrodkiem scranтоńskim w dalszym ciągu były bardzo silne, a decyzje bpa Padewskiego akceptował bez zastrzeżeń bp Hodur w USA. Niemniej biskupi Hodur i Mniszek zalecali powrót bpa Padewskiego do USA. Dla zabezpieczenia działalności Kościoła narodowego w Polsce po wyjeździe bpa Padewskiego powołali tymczasowe kierownictwo PNKK na ziemiach polskich. Kierownikiem został ks. Fryderyk Lachmayer, a jego zastępcą – ks. Kwolek³⁴ We wrześniu 1942 r. internowano bpa Padewskiego. Początkowo więziony był w Krakowie, a następnie w obozie w Tittmoring w Górnej Bawarii, skąd w marcu 1944 r. wymieniony został przez Szwajcarski Czerwony Krzyż³⁵ Nowi administratorzy mieli kierować Kościołem wspólnie przy pomocy Rady Kościoła, złożonej z siedmiu członków.

²⁹ Dokładna data nie jest znana; nastąpiło to przed 19 III 1942 r., z tego dnia bowiem pochodzi okólnik bpa Padewskiego informujący o tym księży (W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 16 n.).

³⁰ W y s o c z a ń s k i, art. cyt., s. 16 n.

³¹ „Posłannictwo” – pismo ilustrowane poświęcone zagadnieniom religijno-społecznym. Miesięcznik wydawany przez Kościół narodowy w Polsce od 1932 r.

³² W y s o c z a ń s k i, art. cyt., s. 16.

³³ Tamże.

³⁴ Fryderyk Lachmayer – były duchowny rzymskokatolicki. W przekonaniu pozostał nim także po przejściu do PNKK. Był rektorem Seminarium Duchownego w Krakowie. Znał język niemiecki. Po aresztowaniu bpa Padewskiego przejął zarząd Kościołem narodowym. Józef Kwolek – jego kandydatury na zastępcę nie brano pod uwagę, był bowiem legionistą. Zob. W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 333.

³⁵ Do USA powrócił w marcu 1944 r. (tamże).

Ks. Lachmayer nie miał doświadczenia kierowniczego. Jego działalność w tym czasie, podobnie jak członków Rady, skupiona została na utrzymaniu jedności organizacyjnej sieci parafialnej. Ks. Lachmayer kierował Kościołem narodowym do sierpnia 1944 r., tj. do wyjazdu do Czech, skąd powrócił po dwóch latach. Dzięki jego staraniom – jako kierownika Kościoła narodowego – wiele osób uniknęło więzienia i obozu koncentracyjnego oraz wywiezienia do Niemiec. Było to możliwe dzięki zarejestrowaniu ich jako pracowników Kurii Biskupiej w Krakowie. Mimo podpisanej Reichlisty wśród wyznawców Kościoła narodowego uchodził za Polaka. Cieszył się dużym zaufaniem społeczeństwa, o czym świadczy jego udział w działalności konspiracyjnej³⁶

Mimo wysiłków, jakie włożono w utrzymanie działalności Kościoła narodowego, nie uniknięto strat osobowych i materialnych. Ustalenie dokładnej liczby ofiar wyznawców i księży PNKK jest niemożliwe. Ogółem Kościół narodowy stracił w czasie II wojny światowej 13 z 46 księży. Byli to: Stanisław Kostka Brzozowski, Ignacy Buczkowski, Józef Dec, Ludwik Kurpias, Aleksy Markowicz, Tadeusz Piechulski, Tomasz Popiel, Henryk Przastek, Marcin Czesław Skibiński, Edward Słowiński, Piotr Stanikowski, Franciszek Szwed i Tomasz Zadębski³⁷

III. CZAS LEGALIZACJI I ORGANIZACJI KOŚCIOŁA NARODOWEGO W RZECZYWISTOŚCI POWOJENNEJ (1944-1951)

Kościół narodowy pod okupacją hitlerowską uzyskał status prawny. Nie miał on jednakże zwartej struktury organizacyjnej. Opuszczenie w sierpniu 1944 r. ziem polskich przez ks. F. Lachmayera – aktualnego zwierzchnika Kościoła narodowego – pozbawiło PNKK kierownictwa. Konsekwencją tego był chaos wewnętrzny w Kościele narodowym. Poszczególne parafie pracowały, ale brak było kontaktu między duszpasterzami i koordynacji ich działań. Prowadziło to do zaniku życia parafialnego. Aby temu zapobiec, podjęto próby stworzenia tymczasowego kierownictwa w różnych regionach

---

³⁶ W y s o c z a ń s k i, art. cyt., s. 17 n.

³⁷ W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 333.

kraju. Przybrały one postać Tymczasowych Rad Kościoła narodowego. Rady takie powstawały trzykrotnie do momentu ostatecznego uformowania kierownictwa PNKK. Nazwano je od miejsc powstania: Lubelską, Krakowską i Warszawską.

Pierwszą próbę organizacji takiej Rady podjęli duchowni Lubelszczyzny po przejściu frontu na zjeździe duchownych i świeckich w 1944 r. Inicjatorami zjazdu byli księża Franciszek Koc i Edward Narbutt-Narbutowicz. Ks. Koc wystosował 20 IX 1944 r. do Departamentu Wyznaniowego PNKK pismo w imieniu Rady PNKK z prośbą o prawne uznanie. Prezesowi PKWN Edwardowi Osóbce-Morawskiemu przedstawiono odpis tego podania wraz z memoriałem datowanym na 29 XII 1944 r.³⁸ Memoriał podpisali jako reprezentanci Rady³⁹ księża: Edward Gajkoś, F. Koc, Bohdan Tymczyszyn, Edward Jakubas, E. Narbutt-Narbutowicz, Roman Powązka oraz kilka osób świeckich. W odpowiedzi władze zapewniły Radę Kościoła o realizacji postulatów w późniejszym terminie⁴⁰

Prawie równocześnie drugą Tymczasową Radę Kościoła narodowego utworzono w Krakowie. Podlegała jej administracja kościelna ziem okupowanych jeszcze przez Niemców. Do jej powołania przyczynił się wniosek ks. Lachmayera – przed opuszczeniem kraju – przekazany księżom Stanisławowi Piekarzowi i Julianowi Pękali. Dotyczył on przejęcia zarządu Kościoła. 29 XII 1944 r. zbrali się księża: Jerzy Czerwiński, Franciszek Rumiński i J. Pękala oraz osoby świeckie: Helena Szeleścina-Morawska, Stanisław Wicher (członek powojennej Rady Kościoła narodowego) i adwokat Henryk Świątkowski. Na posiedzeniu postanowiono, że tymczasowym

---

³⁸ Skład osobowy Rady uległ zmianie w połowie stycznia 1945 r. Członkami jej byli księża: F. Koc, J. Kwolek, E. Gajkoś, M. Tymczak i E. Jakubas oraz Józef Gutkowski jako osoba świecka. Kolejność osób została podana według pisma F. Koca i B. Tymczyszyna z 16 I 1945 r. do Departamentu Wyznaniowego Ministerstwa Administracji Publicznej (dalej: MAP) w Lublinie w sprawie akceptacji składu osobowego Rady przez tenże Departament. Zob. W W y s o c z a ń s k i, *Kościół polskokatolicki w PRL*, „Rocznik Teologiczny” 23(1981), z. 1, s. 100.

³⁹ Władze ludowe uznały legalizację Kościoła narodowego za przedwczesną ze względu na: 1) zmiany zachodzące w społeczeństwie po wojnie; 2) fakt legalizacji tego wyznania przez władze okupacyjne oraz osobę kierownika Kościoła od r. 1941 ks. Lachmayera, a konkretnie – jego niemieckie pochodzenie (AAN PKWN, nr mikrofilmu 24217 – Resort Administracji Publicznej Departament Wyznaniowy do Obywatela Kierownika Resortu Administracji Publicznej w/m. Sprawozdanie z działalności, s. 58).

⁴⁰ Inicjatorami zjazdu byli księża: E. Gajkoś, F. Koc, S. Piekarz, M. Tymczak i Kazimierz Wandałowski.

administratorem Kościoła będzie ks. J. Pękała. Faktycznie Rada ta nie działała.

Po ustąpieniu Niemców były w Kościele narodowym dwie niezależne od siebie Tymczasowe Rady PNKK. Istniała konieczność ujednoczenia kierownictwa. Dokonano tego na zjeździe duchownych, który odbył się w Warszawie 20 III 1945 r. w lokalu przy ul. Hożej 31 m. 1⁴¹ Obradom przewodniczył ks. S. Piekarz. Wybrano wówczas trzecią Radę Kościoła narodowego⁴² Członkowie PNKK oraz publiczne organy władzy państwowej traktowały Radę jako jedyną reprezentację Kościoła narodowego. Wszelkie sprawy administracyjne podlegały Sekretariatowi Rady Kościoła narodowego. Jego kierownikiem został ks. Piekarz⁴³ Siedziba Sekretariatu mieściła się w Warszawie przy ul. Szwoleżerów 4.

W wyniku zmian zachodzących w składzie Sekretariatu doszło do przeniesienia siedziby władz Kościoła narodowego do Krakowa. Ponieważ ks. Kwolek nie był obecny w Krakowie, sprawami Kościoła narodowego zajmował się ks. Jan Czerwiński⁴⁴

W celu usprawnienia administracji i pracy w Kościele narodowym zwołano Ogólnopolski Zjazd Duchownych i Świeckich, który odbył się w Warszawie w dniach 26-27 VI 1945 r. Zwołał go rzeczywisty administrator Kościoła narodowego za wiedzą Departamentu Wyznaniowego Ministerstwa Administracji Publicznej. Uczestnicy Zjazdu wybrali Radę Kościoła narodowego, w skład której weszli: ks. Kwolek (przewodniczący), Mieczysław Rogalski (wiceprzewodniczący), ks. Koc (skarbnik), ks. Narbutt-Narbutowicz (sekretarz) oraz członkowie: ks. J. Czerwiński, ks. Walerian Kierzkowski, H. Szeleścina-Morawska i S. Wicher. Zjazd podjął decyzje⁴⁵, na podstawie których: 1) siedzibą Sekretariatu Rady Kościoła narodowego została Warszawa; 2) za reprezentantów Kościoła narodowego wobec władz państwowych uznano: ks. Kwolka, ks. Koca, ks. Narbutta-Narbutowicza oraz M. Rogalskiego; 3) wznowiono po wojnie wydawanie „Posłannictwa”; 4) probosz-

---

⁴¹ Skład Rady: ks. Kierzkowski, ks. Kwolek, ks. Leonard Nowak, ks. Piekarz, ks. Rumiński, ks. Tymczak oraz H. Szeleścina-Morawska, S. Wicher, Jan Kosmowski, W. Dzisie-wicz. Skład ten uległ zmianie już po miesiącu. Por. W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 337

⁴² Pozbawiony stanowiska – ze względu na dążenia otrzymania sakry biskupiej – już 25 IV 1945 r. (W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 102).

⁴³ Występował do władz jako przedstawiciel „Urzędu Biskupiego PNKK w Krakowie” lub „administrator PNKK w Polsce” (tamże).

⁴⁴ Tamże, s. 102 n.

⁴⁵ Tamże, s. 105-107.

czem warszawskiej parafii pod wezw. Świętego Ducha (ul. Szwoleżerów 4) został ks. Narbutt-Narbutowicz; 5) ujawniono wszystkie indywidualne pisma kierowane do władz ludowych w imieniu całego Kościoła narodowego; 6) przedstawiciele Tymczasowych Rad Kościoła narodowego (Lubelskiej, Krakowskiej i Warszawskiej) złożyli dokumenty dotyczące ogólnych spraw Kościoła narodowego wraz z pieczęciami; 7) przyjęto plan zjednoczenia wszystkich wyznań opartych na doktrynie starokatolickiej pod nazwą Polski Kościół Katolicki – jako drogę do uzyskania wspólnie legalizacji. Plan zjednoczenia obejmował: Kościół Mariawitów, Wspólnotę ks. Farena i PNKK. Projekt miał zwolenników wśród administracji państwowej (H. Świątkowski – minister sprawiedliwości i Leonard Hodorski z Departamentu Wyznaniowego MAP) i w Chrześcijańskiej Radzie Eumenicznej (jej przewodniczący – ksiądz ewangelicko-augsburski Zygmunt Michelis).

Celem projektu było zapewnienie jedności dogmatów starokatolickich i łączności z PNKK w USA. Początkowo prace nad realizacją projektu przebiegały sprawnie. Utworzono Radę Polskiego Starokatolickiego Kościoła. Jej skład obejmował dwóch prezesów: duchownego – bpa Wacława Przesieckiego (Starokatolicki Kościół Mariawitów) i świeckiego – M. Rogalskiego (PNKK), wiceprezesa – bpa W. Farena (Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy), sekretarza – ks. Zygmunta Szypolda (Kościół Mariawitów) i członków: ks. Ignacego Kopystwińskiego (Starokatolicki Kościół Mariawitów), ks. Romualda Zasadnińskiego (Starokatolicki Kościół Mariawitów), ks. Stanisława Kędzińskiego (Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy) i ks. Bronisława Jegera (Kościół Katolicko-Apostolski Polsko-Narodowy) oraz Stanisława Bogdana i Stefana Ewerta. Ponieważ Wspólnota bpa Farena nie miała wielu wyznawców, liczyli się dwaj pozostali partnerzy: PNKK i Kościół Starokatolicki Mariawitów. Oba Kościoły dążyły do uzyskania legalizacji pod własną nazwą, ideologią i specyfiką ustrojowo-organizacyjną. W ten sposób zaniechano ideę Polskiego Kościoła Starokatolickiego. W jej miejsce powstał projekt federacji trzech Kościołów z trzema biskupami naczelnymi. Podobnie jak projekt poprzedni, ten również nie został zrealizowany, PNKK bowiem zdecydował się dążyć do legalizacji samodzielnie. Pozostałe Kościoły również poszły tą drogą⁴⁶

Od momentu wystosowania pierwszego podania w sprawie legalizacji upłynęło ponad pół roku, a PNKK nie miał osobowości prawnej. Cieszył się

---

⁴⁶ Tamże, s. 104-108.

jednak pewną życzliwością władz, o czym świadczyły wydawane zarządzenia administracyjne⁴⁷: zwolnienie od służby wojskowej duchownych narodowych; przekazanie Kościołowi narodowemu w użytkowanie budynku kościoła wraz z plebanią w Warszawie przy ul. Szwoleżerów 4; nadanie mocy prawnej aktom stanu cywilnego Kościoła narodowego do czasu ostatecznego uregulowania spraw wyznania, tj. legalizacji.

Uznanie nastąpiło dopiero 1 II 1946 r. decyzją Departamentu Wyznaniowego MAP. W piśmie do Rady PNKK Ministerstwo uznało „na zasadzie art. 116 Konstytucji z 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP, 1946, nr 44, poz. 276) Polski Narodowy Kościół Katolicki za publicznoprawny związek religijny. Stosunek Państwa do PNKK określony zostanie na drodze osobnej ustawy”⁴⁸. Ministerstwo zatwierdziło tym aktem skład Rady PNKK przyjęty na Zjeździe w dniach 26-27 VI 1945 r. Mimo legalizacji akt ten jeszcze w 1948 r. nie był respektowany, gdyż nie został opublikowany w urzędowym organie do tego przeznaczonym. Uregulowanie stosunku PNKK do państwa na drodze ustawy nie zostało określone. 17 XII 1946 r. w tej sprawie złożyli wizytę naczelnikowi Dep. Wyzn. MAP bp Padewski i ks. Narbutt-Narbutowicz. Relacja: państwo–Kościół narodowy została opracowana w projekcie Dep. Wyzn. MAP i przedstawiona Międzyministerialnej Komisji Prawniczej, a następnie Prezydium Rady Ministrów w piśmie z 26 III 1947 r. Projektem były zainteresowane władze Kościoła narodowego w Polsce i w USA. Świadczy o tym telegram władz centralnych Kościoła narodowego, w którym piszą: „Ustalenie tego stosunku jest konieczne do bytu i rozwoju [...] wyznania w Polsce oraz [...] ułożenia wzajemnych stosunków między Kościołem Narodowym w Ameryce i Polsce”⁴⁹. Wiceminister Władysław Wolski polecił wycofać projekt ze względu na napięte stosunki wewnętrzne i międzywyznaniowe w kraju⁵⁰. W tej sytuacji PNKK nie uzyskał ustawowego określenia stosunku państwa do Kościoła, ponowne bowiem wniesienie projektu nie nastąpiło. W 1949 r. władze podporządkowały Kościół narodowy prawu o stowarzyszeniach⁵¹. Bezpośrednio nie odnosiło się to do PNKK, gdyż dotyczyło związków wyznaniowych, które nie miały

---

⁴⁷ W ł o d a r s k i, dz. cyt., s. 335 n.

⁴⁸ Zbiory prywatne bpa W. Wysoczańskiego – Pismo naczelnika Departamentu Wyznaniowego Kazimierza Froma.

⁴⁹ W y s o c z a ń s k i, *Kościół [...]*, s. 110.

⁵⁰ Tamże, s. 110-114.

⁵¹ Dekret z 5 VIII 1949r. o ochronie wolności sumienia i wyznania (Dz.U. RP, 1949, nr 45, poz. 334).

osobowości prawnej do 1949 r. uzyskanej na drodze ustawowej lub administracyjnej.

Opublikowanie aktu legalizacyjnego w Dzienniku Ustaw nastąpiło dopiero w 1947 r.⁵² Akt ten władze ludowe uzupełniły w tym samym roku rozporządzeniem nadającym moc dowodową księgom przeznaczonym do rejestracji małżeństw, zgonów i urodzeń prowadzonym przez księży PNKK przed 1 I 1946 r.⁵³

Krótko po otrzymaniu statusu prawnego przez Kościół narodowy w nowych warunkach przybył do Polski bp Józef Padewski (20 II 1946 r.) w towarzystwie ks. Jerzego Zawistowskiego. Ich zadanie polegało na przeprowadzeniu rozmów z przedstawicielami rządu i ambasady amerykańskiej, odwiedzeniu parafii narodowych oraz zachowaniu nazwy PNKK, jeśli podjęte byłyby starania o jej zmianę. Zobowiązani byli do złożenia sprawozdania centralnym władzom Kościoła narodowego w USA oraz zorganizowania seminarium duchownego.

Powrót bpa Padewskiego spowodował zmiany w zarządzie Kościoła narodowego. Ks. Józef Kwolek podał się do dymisji, aby bp Padewski mógł przejąć kierownictwo. 3 IV 1946 r. Rada Kościoła narodowego powiadomiła Departament Wyznaniowy MAP oraz o nowym składzie Rady. Członkami jej byli: bp Padewski (przewodniczący), ks. Narbutt-Narbutowicz (sekretarz), ks. Kwolek (I wiceprzewodniczący), M. Rogalski (II wiceprzewodniczący) i ks. Koc (skarbnik). Opracowanie programu działań w Kościele narodowym utrudniały zmiany na stanowisku sekretarza oraz fakt, że mieszkał on w Warszawie, i przeniesienie władz Kościoła z Warszawy do Krakowa zgodnie z wolą bpa F. Hodura⁵⁴ Po zmianie siedziby PNKK Departament Wyzn. MAP bezskutecznie domagał się przeniesienia siedziby władz Kościoła do Warszawy⁵⁵

Uzyskana osobowość prawna nie miała znaczenia dla struktur administracji kościelnej. Administrowanie PNKK w Polsce było przywilejem bpa Ho-

---

⁵² Pismo okólne z 8 października 1947 r. w sprawie stanowiska prawnego Polskiego Kościoła Narodowego (Dz.U. MAP, 1949, nr 15, s. 8).

⁵³ Rozporządzenie Ministra Administracji Publicznej z 13 V 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom prowadzonym przez Polski Kościół Starokatolicki (Dz.U. RP, 1947, nr 41, poz. 203).

⁵⁴ W latach 1946-1950 stanowisko sekretarza zajmowali księża: Narbutt-Narbutowicz, Mikołaj Żeleźniak, J. Garbala, J. Czerwiński i ponownie Narbutt-Narbutowicz (W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 117).

⁵⁵ Tamże, s. 121.

dura i Rady Kościoła w Scranton. Bp Padewski wykonywał tylko jego polecenia, które docierały przez kolejnych delegatów razem ze środkami finansowymi. Ewentualne zmiany planowano po uzyskaniu w Polsce ok. 2 mln wiernych⁵⁶ PNKK otrzymał poparcie władz państwowych dla działalności duszpasterskiej. Poszczególne parafie uzyskiwały powoli stabilizację przez odbudowę świątyń lub otrzymanie nowych obiektów sakralnych (innych wyznań). Odnawiano i tworzone towarzystwa przykościelne. Kościół starał się wykorzystać możliwości, jakie dawały Ziemie Odzyskane w pracy duszpasterskiej. Dla władz państwowych „solą w oku” była zależność finansowa Kościoła narodowego od PNKK w USA. Chwilowo władza ludowa Rzeczypospolitej Polskiej nie mogła tego zmienić. Uczyniła to w 1951 r. w czasie tzw. autokefalizacji Kościoła narodowego w Polsce.

IV „AUTOKEFALIZACJA”

Po II wojnie światowej polskie władze komunistyczne dążyły do wyeliminowania czynnika religijnego z życia społecznego. Przede wszystkim chciano pozbyć się Kościoła rzymskokatolickiego. Ponieważ miał on powszechne poparcie, bezpośrednia konfrontacja z nim nie była możliwa. Nie przeszkadzało to władzom państwowym, by nie podjąć prób podporządkowania sobie Kościoła – w taki sposób, by był on całkowicie zależny od administracji państwowej. Pozycję Kościoła rzymskokatolickiego starano się osłabić przez naciski administracyjne. W rzeczywistości chciano stworzyć Kościół o charakterze narodowym – zależny od władz państwowych, schizmatyczny wobec Watykanu.

Istniejący już Kościół narodowy nie miał jednak dużego wpływu na społeczeństwo. Pozycję Kościoła rzymskokatolickiego starano się osłabić przez naciski administracyjne. Ataki na hierarchię Kościoła rzymskokatolickiego nasiliły się od 1948 r. Swoboda praktyk religijnych pozostawiona wiernym nie dotyczyła duchownych. W 1949 r. aresztowano kilkuset księży. Rada Ministrów wydała dekret⁵⁷, który określał konsekwencje za naruszanie przepisów dotyczących wolności sumienia i wyznania w celach wrogich państwu.

---

⁵⁶ Tamże, s. 114 n.

⁵⁷ Dz.U. RP, 1949, nr 45, poz. 334.

Dekret był ingerencją w wewnętrzne sprawy Kościoła rzymskokatolickiego, który starano się rozbić od wewnątrz. W tym celu utworzono środowisko „Pax” i „księży-patriotów”⁵⁸ Ponadto kompromitowano i szykanowano księży rzymskokatolickich, oskarżając ich m.in. o nielegalny handel, przekupstwo itp. W 1950 r. zostało podpisane porozumienie między Episkopatem a rządem Polski. Zobowiązywało ono duchownych do lojalności wobec państwa i popierania jego działalności. Episkopat zgodził się ograniczyć jurysdykcję Watykanu do spraw wiary. Poczynione ustępstwa nie wystarczyły. Represje trwały nadal. W 1953 r., a więc po śmierci Stalina, aresztowano prymasa Stefana Wyszyńskiego.

W uzyskanej przez PNKK w 1946 r. legalizacji bp Hodur widział lekarstwo na wszelkie trudności Kościoła narodowego. W Polsce Ludowej okazało się jednak ono niewystarczające. Kościół narodowy w tym czasie stracił na atrakcyjności, ponieważ hasła: równości, braterstwa, wolności i sprawiedliwości stały się oficjalnym światopoglądem. Kościół narodowy żywiołowo rozwijał się głównie na Ziemiach Odzyskanych. Nowe jednak placówki duszpasterskie, tworzone bez zastanowienia, bardzo szybko zanikały. Wewnątrz Kościoła narodowego między jego Radą a biskupem ordynariuszem trwała rywalizacja o przejęcie władzy. Biskup pragnął mieć jedyny i decydujący głos w sprawach kościelnych. Rywalizację powodował fakt, że biskup znajdował się w Krakowie, a Rada – w Warszawie. Wielu duchownych PNKK uważało bpa Padewskiego za osobę niekompetentną. Zarzucano mu mierne zdolności organizacyjne, braki w wykształceniu teologicznym i humanistycznym oraz tendencję do otaczania się ludźmi o słabym przygotowaniu (np. takich, jak ks. Narbutt-Narbutowicz – sekretarz Rady Kościoła i „prawa ręka” biskupa, ks. Koc, ks. Czerwiński, ks. Zajączkowski, ks. Mikołaj Żeleźniak, Maria Przebindowska) oraz brak planowej gospodarki finansowej i personalnej. W tej ostatniej widziano zbyt niskie kryteria moralne dla kandydatów przyjmowanych do Seminarium Duchownego dopuszczanych do święceń kapłańskich oraz bezkrytyczne włączanie w szeregi księży narodowych byłych duchownych innych wyznań (chodziło tu m.in. o księży: E. Karpińskiego, J. Jerzykowskiego, Sz. Włodarskiego i W. Zajączkowskiego). Ponadto uważano, że biskup nie był lojalny wobec narodu i państwa polskiego⁵⁹

---

⁵⁸ Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, tzw. ZBoWiD, wyłonił Komisję księży złożoną z byłych więźniów obozowych. Celem Komisji było zainicjowanie ruchu księży współpracujących z władzami ludowymi. Byli to tzw. księża-patrioci.

⁵⁹ E. K r i e g e l e w i c z, *Usamodzielnienie się Kościoła Narodowego w Polsce w świetle historii lat 1941-1951*, Warszawa 1956 (mps – Biblioteka Chrześcijańskiej

Do bpa Hodura docierały informacje o kryzysie wewnętrznym Kościoła narodowego i niezadowolenie grona duchownych. Biskup nie interweniował, ponieważ miał dobre zdanie o kierowniku PNKK w Polsce⁶⁰

Księża uważali, że skoro Polska została krajem „wolnym”, w którym rządy miały być sprawowane według zasad demokratycznych, Kościołowi narodowemu zaś stworzono bardzo korzystne możliwości rozwoju, zatem centralne władze PNKK powinny być przeniesione do Polski. Postawa PNKK wobec Kościoła rzymskokatolickiego nie uległa zmianie. Tymczasem PNKK zyskał tylko nowego sojusznika – władzę ludową. Ta ostatnia postrzegając PNKK dwojako. Po pierwsze – widziano w nim dawną warstwę rewolucyjną, która może się przydać. Po drugie – władze centralne Kościoła znajdowały się w USA i PNKK realizował politykę wyznaniową Centrali, która znajdowała się poza granicami Polski. Politykę wyznaniową Centrali scrantonskiej realizowano przez delegatów PNKK w USA, którzy przyjeżdżali do Polski w latach 1946-1948. Byli to biskupi Leon Grochowski i Jan Zenon Jasiński oraz księża: Feliks Rękas, W. Zajączkowski, Adam Walichiewicz i Jan Świerczewski. Fakt ten wpływał negatywnie na postawę władz państwowych względem PNKK. W tej sytuacji Kościół narodowy nie uzyskał absolutnego poparcia władz państwowych.

W Radzie Kościoła narodowego panowało niezadowolenie. Bpa Padewskiego nakłaniano do przyjęcia obywatelstwa polskiego i podjęcia działań, które uzdrowiłyby stosunki panujące w Kościele. Kierownik Kościoła postanowił zrzec się władzy w Kościele i powrócić do USA. Pragnął przekazać kierownictwo Kościoła ks. Narbutt-Narbutowiczowi. Księża Kierzkowski i Kwolek mieli być jego współpracownikami. Bp Padewski zapowiadał, że odbędzie się to na trzecim ogólnopolskim zjeździe duchowieństwa w styczniu 1951 r. Zjazd nie odbył się, ponieważ aresztowano bpa Padewskiego oraz księży Koca i Narbutt-Narbutowicza⁶¹

Akademii Teologicznej).

⁶⁰ Memoriał grupy kapłanów do Rady PNKK i bpa Hodura w Scranton z kwietnia 1948 r. informował o niewykorzystaniu – władze Kościoła – sytuacji politycznej w Polsce i niezadowoleniu księży (W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 125).

⁶¹ Ks. Koca aresztował V Departament Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 18 I 1951 r. Powodem było podejrzenie, że brał „udział w okresie okupacji w prowokatorsko-gestapowskiej grupie, która rozpracowała GL i AL na terenie woj. lubelskiego. W toku śledztwa nie udowodniono współpracy z okupantem i wywiadem obcym. Z powodu braku dowodów [...] śledztwo umorzono” Decyzja o umorzeniu śledztwa zawierała klauzulę zalecającą zwolnienie zatrzymanego z aresztu „dopiero po wyroku w sprawie NARBUTOWICZA” (Zbiory prywatne bpa W. Wysoczańskiego – Nota informacyjna z opracowania pod

Po tych aresztowaniach, wskutek decyzji Dyr. AUdSW Antoniego Bidy, rządu w Kościele narodowym objęto Tymczasowe Kolegium Rządzące. Przewodniczącym ustanowiono ks. Józefa Dobrochowskiego. Do zadań Kolegium należały: „zarząd sprawami Kościoła, normalizacja stosunków wewnętrznych, doprowadzenie do uporządkowania organizacji Kościoła, przejęcia pod zarząd majątku kościelnego oraz zwołanie Synodu Generalnego PNKK”⁶² Członkami Kolegium zostali księża: Adam Jurgielewicz, Józef Osmólski, Ludwik Hejnowicz i Edward Jakubas oraz reprezentant osób świeckich – Konrad Lewiński⁶³

W ramach realizacji powierzonych zadań Kolegium przejęło majątek byłej Rady Kościoła, znajdujący się w Krakowie i w Warszawie, oraz zwołało zjazd duchowieństwa na 15 II 1951 r. Przewodniczył mu ks. A. Jurgielewicz. Zjazd uchwalił zerwanie łączności z PNKK w USA i „autokefalicję” Kościoła narodowego w Polsce oraz zwołanie Synodu na początek czerwca⁶⁴ Zapowiadany Synod odbył się w dniach 8-11 XII 1952 r.

Zanim jednak do tego doszło, 25 V 1951 r. na konferencji w Warszawie Tymczasowe Kolegium Rządzące przekształciło się w Radę Kościoła. W jej składzie, poza członkami Kolegium, znaleźli się uczestnicy konferencji

względem ewidencyjno-operacyjnym i archiwalnym akt sprawy kontrolno-śledczej, nr archiwum 4080/III, 31 III 1972 r. [opatrzone napisem „tajne”], Pismo: Ściśle tajne do Dyr. Dep. Śled. MBP z dnia 28 grudnia 1951 r.). Ks. Narbutt-Narbutowicz, aresztowany 15 I 1951 r. pod zarzutem kolaboracji z okupantem, działalności szpiegowskiej i nielegalnego handlu walutami i towarami, 28 I 1952 r. skazany został na karę śmierci. Wyrok zamieniono na wieloletnie więzienie. Zwolniony warunkowo z więzienia w 1956 r. Usunięty z Kościoła narodowego razem z ks. Kocem. Zrehabilitowany przez Kurię Biskupią w 1958 r. (Zbiory prywatne bpa W. Wysoczańskiego – Notatka z 26 IV 1951 r. Adama Krukowskiego; Archiwum Urzędu do Spraw Wyznań, III 5a/12/56: GUS – Zestawienie statystyczne PNKK w RP z 1951 r.; „Nasze Posłannictwo” 1958, nr 5, s. 7).

Bp Padewski aresztowany został 15 I 1951 r. Oskarżony o „obroty zagranicznymi środkami dewizowymi bez zezwolenia Komisji Dewizowej [...] w okresie 1946-1951” Zmarł w czasie śledztwa 9 V 1951 r. Pochowany został w Warszawie na Powązkach. Ks. J. Dobrochowski informował księży PNKK w sprawie śmierci biskupa, „że do ks. Proboszcza mogą docierać [...] różne niepożądane wersje i może się ks. Proboszcz spotkać z życzeniami oficjalnych nabożeństw żałobnych. Kolegium Rządzące PNKK poleca ks. Proboszczowi zachować milczenie do czasu wydania przez Kolegium oficjalnego komunikatu” Bp Padewski został zrehabilitowany w 1956 r. (Zbiory prywatne bpa W. Wysoczańskiego – Akt oskarżenia: AUdSW III 5a/10/51 – Pismo Przewodniczącego Tymczasowego Kolegium Rządzącego PNKK do Księdza Proboszcza).

⁶² W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 128.

⁶³ Tamże, s. 130.

⁶⁴ Tamże, s. 131.

(13 osób). Konferencja powołała Kurie Biskupią do zarządu Kościołem. Składała się ona z wikariusza generalnego – ks. Juliana Pękali i dwóch kanclerzy – sekretarzy. Sekretarzami zostali księża Bronisław Sikorski i Eugeniusz Kriegelewicz⁶⁵

Kuria Biskupia zobowiązała się do wypełnienia zadań powierzonych Kolegium. W ramach stabilizacji wewnętrznej Kościoła narodowego, jeszcze przed powołaniem Kurii Biskupiej, opracowano projekt Kodeksu Prawa Kanonicznego. Przyjęty on został na posiedzeniu Rady Kościoła w dniach 13-14 V 1951 r. Sesja uchwaliła zmianę nazwy Kościoła, która odtąd brzmiała: „Kościół Polskokatolicki w Rzeczypospolitej Polskiej” a od 1952 r. „Kościół Polskokatolicki w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”⁶⁶

24 VII 1952 r. odbył się ogólnokościelny zjazd duchowieństwa. Przyjęto na nim nowy skład Kurii Biskupiej. Władzę nad Kościołem narodowym miało sprawować trzech biskupów ordynariuszy na czas między synodami. Uczestnicy wybrali członków Rady Kościoła i biskupów elektorów – ks. Pękałę i ks. Kriegelewicza. Zobowiązano ich do możliwie szybkiego przyjęcia ważnej sakry biskupiej.

III Synod Ogólnopolski⁶⁷ w dniach 8-11 XII 1952 r. potwierdził uchwały podjęte w latach 1951-1952. Zakończył się konsekracją biskupów. Sakry udzielili: biskupi ze Starokatolickiego Kościoła Mariawitów Roman Pruchniewski i Wacław Przysiecki oraz biskup tytularny z Kościoła polskokatolickiego A. Jurgielewicz⁶⁸ Na Synodzie przyjęto nowy skład Rady Kościoła na r. 1953. Stanowili ją obaj biskupi ordynariusze, konsystorz i świeccy.

---

⁶⁵ AUdSW III 5a/17/51 – Pismo Kurii Biskupiej PNKK do Urzędu do Spraw Wyznań, Warszawa 15 I 1951 r. Decyzję podjęła Rada Kościoła, w skład której wchodził: ks. wikariusz generalny J. Pękała – przewodniczący, ks. A. Jurgielewicz – wiceprzewodniczący, ks. E. Kriegelewicz – sekretarz i kanclerz; księża: M. Tymczak, J. Osmólski, L. Hejnowicz, E. Jakubas, F. Rumiński, B. Tymczyszyn i W. Kierzkowski oraz świeccy: Jan Gietler, H. Szeleścina-Morawska, S. Wicher i K. Lewiński („Posłannictwo”, 20(1951), nr 5-7, s. 19).

⁶⁶ W ramach prac nad projektem ustawy regulującej stosunek: państwo–PNKK podjęto kwestię nazwy Kościoła. Uzasadniono to wykluczeniem się pojęć „narodowy” i „katolicki” Władze państwowe proponowały zmianę nazwy na „Polskokatolicki Kościół Narodowy” Nie została ona przyjęta ze względu na wycofanie projektu w 1948 r. Por. W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 132 n.

⁶⁷ Tamże, s. 134.

⁶⁸ A. Jurgielewicz od 1928 r. był księdzem PNKK. W 1939 r. odszedł do frakcji bpa Farona. W 1934 r. otrzymał od niego sakrę biskupią. We wrześniu 1935 r. przeniósł go bp Faron w stan spoczynku. Od października 1946 r. ponownie był w PNKK. Nie mógł jednak używać tytułu biskupa. W lipcu 1952 r. przyznano mu tytuł biskupa tytularnego. Pracował na stanowisku proboszcza jednej z parafii łódzkich. Por. tamże, s. 130.

Oprócz wymienionych w skład Plenum Rady wchodził: członkowie kapituły (dziekani), duchowni jubilaci, świeccy delegaci (z każdego dekanatu po jednym), świeccy powołani przez Kurie Biskupią oraz ich zastępcy (zobowiązani do uczestnictwa w sesjach Rady Kościoła). W 1953 r. w skład Rady wchodziło 46 osób⁶⁹

Władze centralne PNKK w USA przyjęły fakt „autokefalizacji” Kościoła narodowego w Polsce, ale się z nim nie pogodziły⁷⁰

Wydarzenia z 1951 r. oraz ich geneza podawana przez historyków nabierają innego charakteru w świetle pozycji Kościoła rzymskokatolickiego i zarządzeń władz państwowych. Działania zmierzające do „autokefalizacji” Kościoła narodowego w Polsce miały źródło nie tylko w niezadowoleniu wewnętrznym członków Kościoła. Głównym powodem było podporządkowanie się decyzjom państwowym jako forma wdzięczności za otrzymaną legalizację. Kontynuując to, Kościół Polskokatolicki przyjął prawo państwowe za swoje i obowiązujące w sumieniu⁷¹

---

⁶⁹ Skład Rady Kościoła: 1) Plenum – bp Pękala (ordynariusz do spraw administracyjnych), bp Kriegerlewiec (ordynariusz do spraw organizacyjnych); 2) Konsystorz – księży: Sz. Włodarski (profesor Seminarium Duchownego i redaktor pomocniczy „Pośłannictwa”), prof. Józef Gorzkowski (rektor Seminarium Duchownego), Edward Bałakier (administrator wydawnictw kościelnych i misjonarz generalny), Tadeusz Majewski (kierownik Kancelarii Kurii Biskupiej); 3) Kapituła – dziekani: Janik – kielecki, Rumiński – małopolski, Osmólski – śląski, Kierzkowski – pomorski, Hejnowicz – wielkopolski, Powązka – warszawski, Tymczyszyn – lubelski, Jakubas – chełmski; 4) duchowni jubilaci – bp Jurgielewicz oraz księży Kwolek i Stanisław Banasik; 5) świeccy delegaci – z dekanatów: Leon Melandowicz – warszawski, Antoni Chyła – kielecki, Marcin Malarz – małopolski, Henryk Masternak – śląski, Władysław Wiśniewski – pomorski, Marta Wener – wielkopolski, Kazimierz Majcher – warmiński, Alojzy Siegoń – lubelski, Bogusław Trochanowicz – chełmski; 6) świeccy powołani przez Kurie: Jan Girtler, Pankracy Kiełpiński, S. Wicher; 7) świeccy zastępujący członków Rady Kościoła: Helena Morawska, Władysław Sermak, Józef Malik, Władysław Derengowski, Paweł Woźniak, Jan Wach, Stanisław Stadnicki, Józef Zygmunt, Władysław Jagnicki, Bolesław Suchodolski, Bolesław Pudło, Józef Kowalczyk, Tadeusz Świdorski, Stanisław Lenart, Józef Plato, Antoni Góral, Józef Smoluchowski, Józef Drygała, Władysław Malinowski, Stanisław Tomala, Stanisław Krakowiak, Zofia Pamnia, Jan Cypora, Franciszek Lidke, Janina Popławska, Pelagia Ciesińska, Antoni Kowałka („Pośłannictwo” 22(1953), nr 2-4, s. 33).

⁷⁰ W y s o c z a ń s k i, *Kościół* [...], s. 140 n.

⁷¹ „Władze PRL zalegalizowały nasz Kościół, stworzyły mu warunki rozwoju, równego startu do życia i działania w nowej powojennej rzeczywistości. Dekret legalizacyjny naprawił tę niesprawiedliwość, jakiej doznawał nasz Kościół w Polsce międzywojennej [...] I niewdzięcznością byłoby wierzyć przeciwko władzy państwowej, nie służyć jej, reprezentować stanowisko nieszczerze [...] Nie chcemy naśladować w tym Kościoła rzymskokatolickiego. Więcej – piętnujemy to stanowisko jako szkodliwe i podłe. «Dziś» i «jutro» naszego Kościoła świadczyć musi o lojalności, o szacunku i miłości wobec Polski, jej władz jako dobroczyńców

Kościół Polskokatolicki nie mógł zająć innego stanowiska wobec władz państwowych, jeśli chciał zachować swój byt. Rozumiejąc to, bp Kriegerle- wicz pisał, charakteryzując politykę wyznaniową PRL: „Korzystniej jest pozorować życzliwość dla potężnego wroga [którym był Kościół rzymsko- katolicki – przyp. E. P.], aniżeli bawić się w sentyment dla mało znaczą- cego i słabego przyjaciela, który i tak pozostanie wiernym sojusznikiem i na pewno nie obróci się przeciwko sprzymierzeńcowi”⁷² Kościół narodo- wy po II wojnie światowej był tolerowany i życzliwie traktowany, o ile współpracował w „walce z kołtunerią, zacofaniem reakcyjnego kleru rzym- skiego [...]”⁷³ „Autokefalizacja” PNKK nie przyniosła usamodzielnienia Kościołowi, ale zmianę zwierzchnika. Kościół narodowy został uzależniony od władzy świeckiej, przede wszystkim finansowo.

DIE NATIONALE KIRCHE IN POLEN 1918-1956

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die gegen Ende des vorigen Jahrhunderts in den USA entstandene Katholische Polnisch- -Nationale Kirche begann ihre Tätigkeit nach dem 1. Weltkrieg auch im unabhängigen Polen. Vor allem ging es ihr darum, eine möglichst große Zahl von Mitgliedern zu gewinnen, sowie um eine Legalisierung dieser Kirche durch die staatlichen Behörden Polens. Allerdings beschränkte sich die staatliche Administration bis zum Ausbruch des 2. Weltkrieges lediglich auf eine Reihe von Verfügungen, die die Tätigkeit dieser Kirche regulieren sollten, wodurch der Akt ihrer eigentlichen Legalisierung umgangen werden sollte. Unter der deutschen Besat- zung konnte sie jedoch bis 1941 aufgrund einer Genehmigung der Gestapo und der deutschen Verwaltungsbehörden funktionieren, danach dann als Altkatholische Kirche der Utrechter

---

naszych [...] Kościół polskokatolicki uważa, że prawo PRL jest prawem sprawiedliwym, dlatego też uczy i będzie uczyć swych wiernych poszanowania dla prawa, szacunku dla władzy i osób, które tę władzę reprezentują, bądź podkreślał, że prawo państwowe obowiązuje w sumieniu tak samo, jak prawo Dekalogu. Wdrażając naszych wiernych w taką ocenę prawa wychowamy na pewno wartościowych obywateli i w ten sposób przyczynimy się do ugruntowania jedności i siły naszej Ojczyzny” (T. R. M a j e w s k i, *Nasz stosunek do narodu, ojczyzny i sprawy pokoju*, „Rodzina”, 7(1966), nr 41, s. 6).

⁷² K r i e g e l e w i c z, dz. cyt., s. 262.

⁷³ Tamże, s. 263. Możliwe, że świadomość tego skłoniła autora do opuszczenia Kościoła Polskokatolickiego w lipcu 1957 r. (Zbiory prywatne bpa W Wysoczańskiego – Pismo Rady Kościoła Polskokatolickiego do ks. Bpa E. Kriegerlewicza, Warszawa 13 lutego 1957 r.; Oświadczenie ks. Kriegerlewicza z dnia 1 lipca 1957 r., wręczone Kurii 19 lipca 1957 r.).

Union im Generalgouvernement, auch wenn sie in dieser Zeit über keine geschlossene Organisationsstruktur verfügte. Erst nach dem Kriege bemühte sich die Polnisch-Nationale Kirche, ein Leitungszentrum zu schaffen, was zur Entstehung dreier Vorläufiger Kirchenräte mit Sitz in Lublin, Krakau und Warschau führte. 1945 wurde dann auch eine einheitliche Leitung geschaffen, und der damals gegründete Kirchenrat wurde von den Behörden der kommunistischen Volksrepublik als alleiniger Repräsentant der Katholischen Polnisch-Nationalen Kirche in Polen anerkannt. In dieser Zeit bemühte sich die Kirchenleitung auch um eine Zuerkennung der Rechtsfähigkeit, die 1946 erfolgte. Obwohl sich ihre Zentrale außerhalb der Landesgrenzen befand, unterstützten die staatlichen Behörden ihre Tätigkeit, die besonders nach 1951 intensiviert wurde, als sich die nationale Kirche in Polen – auf Betreiben der staatlichen Administration – von ihrer Zentrale in Scranton löste.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich